

Recenzja podręczników Małgorzaty Małyski *Sprytny Ołówek* i *Ciekawskie Pióro*

Małgorzata Małyska – prezes Zarządu Fundacji dla Edukacji „Polis”, współautorka najnowszej podstawy programowej wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej oraz autorka wielu publikacji dla nauczycieli, wychowawców i rodziców – stworzyła cykl podręczników *Przyjaciele z piórnika*, przeznaczonych dla dzieci uczących się języka polskiego poza granicami naszego kraju. Tworzą go: *Figlarna Kredka* (dla dzieci 5-6-letnich), *Sprytny Ołówek* (dla dzieci 6-7-letnich) oraz *Ciekawskie Pióro* (dla dzieci 7-8-letnich). Interesującym, niezwykle ważnym i inspirującym dodatkiem do serii są propozycje metodyczne dla nauczycieli (*Lekcje z Kredką*, *Lekcje z Ołówkiem* i *Lekcje z Piórem*), na które składają się autorskie scenariusze zajęć. Każdy z nich zawiera: przykładowy temat lekcji, cel ogólny i wymagania szczegółowe (zgodne z „Podstawą programową dla uczniów polskich uczących się za granicą”), przewidywane osiągnięcia uczniów w różnych obszarach rozwojowych, pomoce dydaktyczne, planowane sytuacje edukacyjne, a nawet pomysłowe karty pracy dla uczniów.

Do recenzji otrzymałam podręczniki *Sprytny Ołówek* i *Ciekawskie Pióro*, którym przyjrzałam się dokładnie. Oto moje spostrzeżenia:

1. W miejsce tradycyjnego wstępu w podręcznikach zamieszczone zostały wiersze autorstwa Małyski (np. *Ołówkowe rysowanki*, *Mam talent*, *Piosenka ołówka*, *Ciekawskie Pióro*, *Ciekawa książka*), co nadaje książkom lekko osobisty charakter, zachęca do sięgnięcia po nie, a jednocześnie wskazuje na zaangażowanie, kreatywność oraz entuzjastyczne i nowatorskie podejście Autorki do kwestii kształcenia. Pokazuje ona zarówno swój warsztat literacki, dzieląc się swoją twórczością z najmłodszymi (warto dodać, że jej wiersze pojawiają się też jako teksty bazowe wybranych zajęć), jak i dydaktyczny, wynikający z ogromnego doświadczenia metodycznego. Zaprasza dzieci nie do nauki, ale zabawy, nie odzegnując się jednocześnie od filarów edukacji, które stanowią: wiedza, umiejętności i wychowanie. Zabawa jest kluczowym pojęciem w świecie Małyskowej dydaktyki. Proponuje ona i uczniom, i nauczycielowi – zgodnie z ponadczasowym „uczyć-bawiąc” – edukację za pomocą różnych rodzajów zabawy. Wprowadza zabawy powitalne, ruchowe, taneczne, dydaktyczne, artykulacyjne, literackie, słownikowe, słowotwórcze, fabularyzowane z elementami dramy, matematyczne, relaksacyjne, konstrukcyjne, słuchowe, czytelnicze, sprawdzające, a nawet przeznaczone dla całej rodziny. Poszczególnym zabawom Autorka nadała ciekawe nazwy. W ten sposób nawiązuje do

nieustannie żywego nurtu pedagogiki zabawy, której celem jest dostarczenie nauczycielom rozmaitych pomysłów umożliwiających świadomą i prowadzącą do twórczych rozwiązań pracę z uczniami, metod oddziałujących na sferę emocjonalną oraz sprzyjających ujawnianiu pozytywnych uczuć¹. Różnorodne propozycje interakcji w grupie, co doskonale pokazuje Małyska, umożliwiają uczestnikom odkrywanie swoich zalet i predyspozycji, służą akceptacji możliwości i ograniczeń (także fizycznych), wyzwalają zaangażowanie i pomysłowość oraz powodują rozwój społeczny, jednocześnie wzmacniając poczucie akceptacji i bezpieczeństwa².

2. Z zabawą wiąże się w dydaktyce pojęcie kinezylogii edukacyjnej, do której chętnie odwołuje się Małyska. Jej zdaniem ruch odgrywa znaczącą rolę w pobudzaniu nie tylko fizycznego, ale też emocjonalnego i intelektualnego rozwoju dzieci. Widać tu wyraźne nawiązanie do propozycji Paula Dennisona i jego żony Gail, którzy twierdzili, że odpowiednio dobrane ćwiczenia fizyczne mają moc stymulowania mózgow uczniów i wpływania na ich rozwój intelektualny, „wprowadzając ciało i umysł w stan optymalny do przyswajania wiedzy, równoważąc wymiar lateralności, koncentracji i stabilności”³.
3. Poszczególne podręczniki podzielone zostały na działy tematyczne, zbudowane według podobnego schematu. Tworzą go: tekst literacki (a właściwie dwa teksty: jeden wiodący, najczęściej reprezentujący lirykę, i drugi dodatkowy, np. fragment utworu prozatorskiego) oraz specjalnie dobrane do niego zadania i ćwiczenia. Warto od razu zauważyć tekstocentryczny układ działów: to wokół tekstów literackich budowane są polecenia, co ciekawe nie tylko odnoszące się bezpośrednio do nich, ale też wymagające znajomości podstaw innych dziedzin nauki: biologii, historii, matematyki. W każdym dziale znajdują się ponadto ciekawostki (przyrodnicze, historyczne, literackie, kulturowe), uzupełniające lub poszerzające wiedzę ogólną najmłodszych. Warto zauważyć zatem, że praca nad poszczególnymi tematami przebiega w sposób holistyczny, ale dostosowany do poziomu rozwojowego kilkulatków, ukazując dzieciom zarówno złożoność, jak i komplementarność otaczającego świata.

¹ Por. Z. Zaorska, *Pedagogika zabawy – metodyka pracy z grupą*, [w:] *Wprowadzenie do pedagogiki zabawy. Wybór tekstów drukowanych w „Kropki” w latach 1992 – 1994*, wybór i redakcja E. Kędzior-Niczyporuk, Lublin 2003.

² Por. Z. Zaorska, *Sztuka zabawy*, „Carpe diem” 1998, nr 4.

³ E. Ptaszyńska, *Metoda Dennisona – zestaw ćwiczeń poprawiających sprawność umysłową dzieci w młodszym wieku szkolnym*, doskonaleniewsieci.pl/Upload/.../5167%20ptaszynska_zestaw_cwiczen.doc, [dostęp 02.08.2019].

4. Największą wartość działów tematycznych – prócz lekkich, choć zmuszających do refleksji, humorystycznych, choć podejmujących nierzadko poważną tematykę odpowiednio dobranych tekstów klasyków literatury dziecięcej (Danuta Wawiłow, Wanda Chotomska, Jan Brzechwa, Joanna Kulmowa, Janina Porazińska) – stanowią ćwiczenia doskonalące praktyczne umiejętności posługiwania się językiem polskim. W podręcznikach znaleźć można zadania w mówieniu i pisaniu, traktujące język polski jako przedmiot poznania oraz świadomej i zamierzonej obróbki, doskonalące kompetencje komunikacyjne, służące kształtowaniu sprawności wypowiedzania się i porozumiewania w różnych sytuacjach życiowych oraz, co istotne, przygotowujące do dalszej edukacji, np. uczenie tworzenia użytkowych form wypowiedzi (dziennik, ogłoszenie, opowiadanie, sprawozdanie, wiersz, opis, przepis, notatka, plan wydarzeń, wywiad) i kształcenie przydatnych umiejętności (adresowanie koperty, pisanie życzeń świątecznych, czytanie i zapisywanie dat, opisywanie mapy, zadawanie pytań). Wśród wielu rodzajów ćwiczeń wyróżnić można:
- gramatyczne (układanie, uzupełnianie, przekształcanie zdań),
 - kompozycyjne (tworzenie wypowiedzi, uporządkowanych treściowo i graficznie),
 - ortograficzne i interpunkcyjne, kształcące nawyki poprawnego pisania,
 - redakcyjne (układanie tekstu),
 - frazeologiczne (poprawne posługiwanie się wyrazami i zapobieganie błędom).
5. W podręcznikach widoczne jest bogactwo zastosowanych metod, technik i gier dydaktycznych, przede wszystkim aktywizujących, ponownie kierujących uwagę na pedagogikę zabawy i twórczości, której trenerką jest wszakże Małyska. Wśród wielu propozycji pojawiają się: rozmowa kierowana, opowiadanie, słuchanie tekstu literackiego, dyskusja techniką „gorącego krzesła”, zwykła dyskusja, ankieta, informacja zwrotna, domino wyrazowe, labirynt, różne techniki dramowe (wchodzenie w rolę, scenka improwizowana, inscenizacja, bajka dramowa), krzyżówki, rebusy, zagadki, ale też propozycje oparte na popularnych grach dla dzieci (gra stolikowa kółko/ krzyżyk, gra w statki, gry planszowe, sudoku, pomidor). Pomysły Autorki niewątpliwie wymagają od nauczyciela aktywności fizycznej, siły, odwagi oraz otwartości na uczniów i ich potrzeby nie tylko intelektualne, ale też ludyczne, fizyczne, emocjonalne.

6. Należy docenić świetne pomysły Małyski na nieszablonowe rozpoczynanie zajęć, o co tak bardzo apelował krakowski badacz dydaktyki polonistycznej, Stanisław Bortnowski. W swoich publikacjach dla nauczycieli wielokrotnie podkreślał znaczenie punktu wyjścia na lekcjach, pomysłu, chwytu, który decyduje o dalszym przebiegu zajęć⁴. Właściwie prowadzone rozmowy wstępne czy inne działania wprowadzające do lekcji, co udowadnia Małyska, nie muszą być czasochłonne. Istotne jest to, że tworzą klimat zajęć, zaciekawiają analizowanym utworem, rozbudzają potrzebę dowiedzenia się na jego temat czegoś więcej, zachęcają do brania udziału w dyskusji, pozytywnie usposabiają do zagadnienia omawianego na lekcji. Zamiast tzw. „biernego startu”, wyrażającego się w popularnym nauczycielskim stwierdzeniu „*Otwórzcie podręczniki na stronie...*”, Autorka słusznie wprowadza:

- rytuały powitań, proponując wspólne zabawy na powitanie, służące integracji grupy, ośmieleniu dzieci do wystąpień publicznych, bliższemu poznaniu się, zaciekawieniu dzieci tematyką zajęć, stworzeniu okazji śpiewania po polsku,
- ćwiczenia językowe, służące głównie przypominaniu nazw, formułowaniu pytań i odpowiedzi, utrwalaniu form gramatycznych i leksykalnych,
- karty pracy, np. rozsypanki wyrazowe, tabelki, zestawienia, krzyżówki czy obrazki do pokolorowania.

7. Moją uwagę zwróciły również liczne ćwiczenia przeznaczone dla dyslektyków i dyskalkulików, czyli dzieci za specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, mających problemy w opanowaniu podstawowych umiejętności polonistycznych (czytanie, pisanie) i matematycznych (liczenie). Te zadania nie są graficznie wydzielone. Mają je rozwiązywać wszyscy uczniowie. Nie zostały zatem ułożone specjalnie dla dyslektyków, a jednak ich formuły są podobne do tych, jakie proponuje się uczniom ze SPE. Przykładowe zadania polegają na: obrysowywaniu rysunków bez odrywania ręki, wyszukiwaniu rymujących się wyrazów, rozróżnianiu kolorów na rysunkach, wykreślaniu niepotrzebnych sylab z tekstu, rozpoznawaniu i odróżnianiu znaczeń podobnie brzmiących słów, dzieleniu wyrazów na sylaby, rozpoznawaniu przedmiotów i postaci po ich kształtach, tworzeniu wyrazów z rozsypanych liter, układaniu obrazków w logicznej kolejności. Podobne propozycje ćwiczeń można znaleźć w książkach takich współczesnych badaczek problematyki pracy z uczniami

⁴ Działania wstępne Bortnowski porównywał wprost do „drożdży, które dodajemy do ciasta przed jego wypiekiem”, podkreślając, że to zaczyn sukcesu dydaktycznego, ale jeszcze nie sam sukces. Zob. więcej na ten temat: S. Bortnowski, *Scenariusze półwariackie, czyli poezja współczesna w szkole*, Warszawa 1997, s. 4-14.

ze SPE, jak Zofia Pomirska (*Wygraj z dysleksją, Wygraj z dysgrafią, Wygraj z dysortografią*), Barbara Zakrzewska (*Trudności w czytaniu i pisaniu. Modele ćwiczeń*), Anna Jurek (*Metody nauki czytania i pisania z perspektywy trudności uczniów, Rozwój dziecka a metody nauczania czytania i pisania*) czy Marta Bogdanowicz i Anna Adryjanek (*Uczeń z dysleksją w szkole. poradnik nie tylko dla polonistów*).

8. W nawiązaniu do poprzedniego punktu dodam, że ważną częścią każdego zajęcia Małycka czyni trening czytania i pisania w języku polskim. Jej propozycje mają na celu przede wszystkim doskonalenie obu tych umiejętności w ich trzech aspektach: technicznym (czytanie globalne, czytanie sylabami, ćwiczenia w kreśleniu liter, odkrywanie sposobu tworzenia sylab, planowanie ruchów ręką podczas pisania), semantycznym i krytyczno-twórczym (słuchanie ze zrozumieniem, rozmowy na temat tekstów, analiza i interpretacja ilustracji, wyczuwanie żartu słownego i rysunkowego, budowanie wypowiedzi w różnych gatunkach lub odmianach i z użyciem form gramatycznych) oraz – co ogromnie ważne – przygotowanie do samodzielnego i efektywnego uczenia się⁵.
9. W podręcznikach Małycki bardzo umiejętnie połączone są treści słowne i wizualne. Słowo istnieje obok obrazu. Słowo uzupełnia obraz, a obraz dopełnia słowo. Ich intensywna współobecność i integracja stanowią wyznaczniki kultury wizualnej, w której wzdychają dzieci, kultury współczesnej, podporządkowanej – jak to ujęli autorzy książki *Edukacja w czasach cyfrowej zarazy* – „hegemonii spojrzenia”⁶. Dobrane w sposób przemyślany obrazki stanowią odniesienie dla tekstów literackich, bazę dla wielu ćwiczeń, jak i materiał dla pierwszych dziecięcych analiz i badań językowych, klasowych rozmów i dyskusji. Mimo że podręczniki Małycki są bogato ilustrowane, nie można mówić w ich przypadku o nadmiarze zdobieć, kolorów czy obrazów. Odbiorca nie odnosi wrażenia ofensywy ikonicznej czy infantyilizacji doboru materiału obrazkowego, wręcz przeciwnie: książki te pokazują praktyczne wykorzystanie obrazów we współczesnej edukacji wczesnoszkolnej, zgodnie z ich licznymi funkcjami: komunikacyjną, ekspresywną, wychowawczą, użytkową.

⁵ Zob. A. Kubala-Kulpińska, *W drodze do samodzielności – czyli wspieranie mechanizmów uczenia się dziecka*, <https://www.zycieszkoly.com.pl/artykul/w-drodze-do-samodzielności-czyli-wspieranie-mechanizmów-uczenia-się-dziecka> [dostęp: 02.08.2019]; E. Pietrzak, *Jak pomóc uczniowi w skutecznym i efektywnym uczeniu się*, www.pppnr1.enetia.pl/index.php?option=com...view...30...uczeniu... [dostęp: 02.08.2019].

⁶ P. Kasprzak, Z. A. Kłakówna, P. Kołodziej, A. Regiewicz, J. Walińska, *Edukacja w czasach cyfrowej zarazy*, Toruń 2016, s. 117.

10. W omawianych podręcznikach, zgodnie z ich przeznaczeniem, odnaleźć można elementy edukacji i wychowania w duchu narodowym. Małyska uczy polskiego i o Polsce w sposób nie nachalny, ale nowoczesny i taktowny, rozumiejąc na czym polega kształtowanie postawy patriotycznej, której wyznacznikiem – jak pisał Jan Frątczak – są różne rodzaje aktywności: intelektualna, emocjonalna, motywacyjna, ekspresyjna i działaniowa⁷. Autorka widzi przede wszystkim potrzebę uczenia mówienia i pisania w języku polskim, stąd w jej podręcznikach wielość ćwiczeń służących doskonaleniu tych umiejętności (na uwagę dodatkowo zasługuje ciekawe zadanie polegające na odszukiwaniu przez uczniów na klawiaturze polskich znaków), ale też wytworzenia u najmłodszych więzi z Polską poprzez możliwość poznawania polskich tradycji i obyczajów, nabywania wiedzy o położeniu kraju czy czytania legend związanych z jego powstaniem. Warto dodać, że wychowanie patriotyczne jest jednym z najważniejszych zadań wpisanych w najnowszą podstawę programową, w związku z tym stawianych wszystkim współczesnym nauczycielom, nie tylko uczącym języka polskiego poza granicami.

Lublin, 02.08.2019

dr hab. Magdalena Marzec-Jóźwicka
Katedra Dydaktyki Literatury i Języka Polskiego
Instytut Filologii Polskiej KUL

⁷ Zob. J. Frątczak, *O wychowaniu patriotycznym w szkole*, „Nauczyciel i Szkoła” 2011, nr 1 (49), s. 111-121.